

ภาษาบาลีเป็นภาษาของพระพุทธเจ้าจริงหรือไม่

ในสมัยพุทธกาลมีแคว้นใหญ่ ๒ แคว้นเป็นมหาอำนาจปกครองเมืองต่างๆ ทั่วชมพูทวีป แคว้นทั้งสองคือ แคว้นมคธ และแคว้นโกศล ประชาชนในแคว้นทั้งสองใช้ภาษามคธเป็นหลัก ซึ่งเรียกว่า มาคธภาษา หรือ มาคธิกภาษา แปลว่า ภาษาอันมีในแคว้นมคธ จะเห็นได้ว่า ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า ประชาชนในแคว้นมคธมักทักทายกันด้วยคำว่า กจฺจิ ชมนฺนํ, กจฺจิ ยาปณฺนํ (สบายดีไหม) ส่วนประชาชนในแคว้นโกศลมักทักทายกันด้วยคำว่า กจฺจิ โภ กุสฺลํ (ท่านผู้เจริญสบายดีไหม) จึงเรียกว่า แคว้นโกศล คือ แคว้นของคนที่ทักทายกันด้วยคำว่า กุสฺลํ (ที.สี.อ. ๑/๒๕๔/๒๑๖)

เมื่อแคว้นทั้งสองแผ่แสนยานุภาพปกครองเมืองต่างๆ ทั่วชมพูทวีป จึงเป็นธรรมดาที่ประชาชนในแคว้นเหล่านั้นต้องสื่อสารกันด้วยภาษากลาง ซึ่งก็คือภาษามคธ เหมือนภาษาอังกฤษที่เป็นภาษากลางของชาวโลกในปัจจุบันนั่นเอง และพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมด้วยภาษากลางอันเป็นภาษาที่คนส่วนใหญ่เข้าใจกันในสมัยนั้น

ด้วยเหตุนี้ จึงทราบว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมด้วยภาษามคธเพื่อให้ชาวอินเดียในสมัยพุทธกาลสามารถเข้าใจภาษาที่ตรัสสอนได้ และภาษามคธที่ทรงใช้นั้นนั่นเองก็เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ภาษาบาลี เพราะเป็นภาษาของพระพุทธพจน์ (ปาฬิยา ภาสา ปาฬิภาสา = ภาษาของพระพุทธพจน์ ชื่อว่า ปาฬิภาสา) กล่าวคือ ในคัมภีร์อรรถกถาหลายฉบับได้กล่าวถึงปาฬิ หรือ ตนฺติ คือ พระบาลี หรือพระพุทธพจน์ ว่าหมายถึงพระไตรปิฎก ทำให้ต่อมาชื่อบาลีได้กลายเป็นชื่อของภาษาที่ใช้ในพระไตรปิฎก จึงเรียกว่าภาษาบาลี

คำว่า ปาฬิ มีรูปวิเคราะห์ (คำจำกัดความ) ๔ ประการในคัมภีร์ฎีกาและไวยากรณ์ คือ

๑. อตฺถํ ปาติ รกฺขตฺติ ปาฬิ, ตนฺติ = สิ่งที่รักษาเนื้อความ ชื่อว่า ปาฬิ คือ พระพุทธพจน์ (ปา ธาตุ + พิ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ) <โมคคัลลานไวยากรณ์ ๗/๒๒๘>

๒. อตฺถํ ปาเลตฺติ ปาฬิ, ลสฺส พฺตฺตํ = สิ่งที่รักษาเนื้อความ ชื่อว่า ปาฬิ แปลง ล เป็น พ (पाल ธาตุ + อิ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ) <สัททนีติปกรณ์ ธาตุมาลา น. ๔๕๒>

๓. โย นํ ปริยาปุณฺณตฺติ, ตํ อาปายิกาทีหิ ทฺวเกหิ ปาติ รกฺขตฺติ ปาฬิ = สิ่งที่รักษาผู้ปฏิบัติตามให้พ้นไปจากทุกข์ในอบายเป็นต้น ชื่อว่า ปาฬิ (ปา ธาตุ + พิ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ) <มณีสารมณฺญสุตฺตํ ๑/๑๕๑-๕๒>

๔. ปกฏฐาน์ อุตฺตมาน์ สหฺทาน์ อาฬิ ปาฬิ = ลำดับของกลุ่มคำอันยิ่งยวด ชื่อว่า ปาฬิ (ป อุปสรรค + อาฬิ ศัพท์) <ม.มุ.ฎีกา ๒/๓๓๓/๗๒๒, อง.จตุฎก.ฎีกา ๒/๒๒/๓๐๙>

ตามข้อความที่กล่าวมาแล้วนี้ คำว่า ปาฬิ คือ พระพุทฺธพจน์ หรือพระไตรปิฎก หรือพระบาลี ไม่ใช่ภาษาบาลี ในคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายมักกล่าวถึงภาษาบาลีโดยใช้เป็นภาคภาษา คือ ภาษาของชาวมคธ หรือตันติภาษา คือ ภาษาของพระพุทฺธพจน์ การที่ท่านไม่ใช่เป็นปาฬิภาษานั้นก็คงเป็นเพราะว่าต้องการแยกการใช้คำให้แตกต่างกัน โดย ปาฬิ ศัพท์ หมายถึง พระพุทฺธพจน์เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในสมัยของท่านพระธรรมบาลในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ท่านผู้แต่งใช้เป็น ปาฬิภาษา (ภาษาบาลี) ในคัมภีร์ฎีกาของทีฆนิกาย (เล่ม ๑ หน้า ๑๙) และฎีกาของมัชฌิมนิกาย (เล่ม ๑ ข้อ ๘ หน้า ๒๑) ดังนั้น จึงถือว่าภาษามคธก็คือภาษาบาลีนั่นเอง

บางท่านอาจเห็นแย้งว่า ชื่อว่าปาฬิเป็นชื่อที่เกิดขึ้นในภายหลัง แล้วจะถือว่าพระพุทฺธเจ้าตรัสภาษาบาลีได้อย่างไร ในที่นี้ขอชี้แจงว่า โดยทั่วไปชื่อของสิ่งต่างๆ เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา แต่เนื้อแท้ของสิ่งเหล่านั้นยังคงอยู่ตามสภาพที่มีจริง เช่น กรุงเทพมหานคร มีชื่อเดิมว่าบางกอกตั้งแต่สมัยอยุธยา ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนชื่อเป็นจังหวัดพระนคร ต่อมารัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรได้รวม จังหวัดพระนคร และ จังหวัดธนบุรี เข้าด้วยกันเป็น นครหลวงกรุงเทพธนบุรี และภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น กรุงเทพมหานคร ถ้าชื่อว่ากรุงเทพมหานครยังไม่มีในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ก็คงไม่อาจกล่าวว่าพระองค์ได้ทรงสร้างเมืองนี้ขึ้นมาเป็นนครหลวงใหม่ของประเทศไทย ซึ่งในเวลานั้นเรียกว่า ประเทศสยาม และสนธิสัญญาต่างๆ ที่ทำไว้กับต่างประเทศในขณะที่ใช้ชื่อว่าประเทศสยาม ก็คงไม่มีผลเมื่อเปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทยเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒ แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะชื่อเรียกเป็นเพียงคำสื่อสารเพื่อความสะดวกเท่านั้น

ในสมัยพุทธกาลยังมีอีกภาษาหนึ่งที่คล้ายกับภาษามคธ มีชื่อว่า มาคธี เป็นภาษาของชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีไวยากรณ์กำกับ ไม่มีแบบแผนอย่างถูกต้อง ภาษามาคธีนี้เป็นภาษาถิ่นของชาวบ้าน เหมือนภาษาอีสาน ภาษาเหนือ และภาษาใต้นั่นเอง ส่วนภาษามคธหรือภาษาบาลีเป็นภาษากลางที่คนทุกถิ่นทุกภาคเข้าใจกันได้ เหมือนภาษา

กลางในปัจจุบันที่คนไทยทุกภาคสามารถสื่อสารให้เข้าใจกันได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่า ศัพท์บางคำในคำสอนของเจ้าลัทธิ ๖ คนในสมัยพุทธกาล คือ ปุณณกัสปะ มัคชลิโคสาล อชิตเกสกะมพล ปุทฺธกัจจายณะ นิครนถ์นาฏบุตร และสัณฺฑชัยเพฬัฏฐบุตร เป็นภาษามาคีที่ไม่ถูกไวยากรณ์ เช่นคำว่า ทฺวาสฺมฺญฺจิ ปฏิปทา (ปฏิปทา ๖๒) ถูกใช้เป็น ทฺวสฺมฺญฺจิ ปฏิปทา หรือคำว่า สุขํ ทุกฺขํ ถูกใช้เป็น สัตตมมิมิวัตติว่า สุขเ ทุกฺเ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นักไวยากรณ์รุ่นหลังตั้งสูตรประกอบรูปศัพท์ของคำว่า ทฺวสฺมฺญฺจิ เป็นต้นเพื่อให้อนุชนเข้าใจความหมายได้อย่างถูกต้อง

ต่อมาภายหลังพุทธปรินิพพาน ภาษามาคีเป็นที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายมากกว่าเดิม เพราะแคว้นมคธและแคว้นโกศลไม่ได้มีอิทธิพลในอินเดียอีกต่อไป ทำให้ภาษามคธหรือภาษาบาลีค่อยๆ สาบสูญไป ภาษามาคีนี้ต่อมาวิวัฒนาการเป็นภาษาฮินดีในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า ศิลจารึกของพระเจ้าอโศกที่พบทางเหนือและตะวันออกของราชอาณาจักรในสมัยของพระองค์ได้ใช้ภาษามาคีเป็นหลัก ภาษามาคีนี้นับอยู่ในภาษาปรากฤต คือ ภาษาที่วิวัฒนาการขึ้นตามธรรมชาติโดยเป็นภาษาท้องถิ่นของชาวบ้าน แยกประเภทออกไปหลากหลายประเภทตามท้องถิ่นนั้นๆ แต่ที่สำคัญมี ๔ ประเภท คือ

๑. มาคี (Magadhi Prakrit) เป็นภาษาปรากฤตท้องถิ่นแคว้นมคธ ทางตะวันออกเฉียงใต้ของชมพูทวีป
๒. อรรธมาคี (Ardha Magadhi Prakrit) เป็นภาษาปรากฤตท้องถิ่นเหมือนมาคี ใช้บันทึกคำสอนของศาสนาเซนซึ่งเป็นศาสนามัธยมสมัยกับพระพุทธศาสนา
๓. เศารเสนี (Sauraseni Prakrit) เป็นภาษาปรากฤตท้องถิ่นแคว้นสุรเสนะหรือแคว้นมถุรา ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชมพูทวีป
๔. มหาราชฏรี (Maharashatri Prakrit) เป็นภาษาปรากฤตท้องถิ่นแคว้นมหาราชฏรี ค่อนไปทางทิศตะวันตกของชมพูทวีป

ภาษาปรากฤตเหล่านี้อุบัติขึ้นจากภาษาพระเวทในเวลาอันใกล้เคียงกับภาษาสันสกฤต ที่จริงแล้ว ภาษาปรากฤตก็คือภาษาสันสกฤตแบบพระเวท (Vedic Sanskrit or Old

Indo - Aryan) ที่ได้วิวัฒน์พัฒนามาเป็นภาษาใหม่ มีชื่อเรียกรวมๆ ว่า ภาษาปรากฤต ทั้งนี้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ดังนั้น พราหมณาจารย์ซึ่งเป็นผู้พิทักษ์รักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทจึงเล็งเห็นว่าจะเกิดการสับสนและปะปนกันขึ้นระหว่างภาษาสันสกฤตแบบพระเวท และภาษาสันสกฤตที่ได้แปรรูปไปเป็นภาษาปรากฤต จึงได้จัดการวางรูปแบบของภาษาสันสกฤตแบบเดิมให้รัดกุม และเป็นแบบแผนมากยิ่งขึ้น ผลที่ได้รับก็คือเกิดภาษาสันสกฤตแบบฉบับ (Classical Sanskrit) ขึ้น ซึ่งมีอายุสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ภาษาปรากฤตนี้ตรงกันข้ามกับภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลว่า “ภาษาที่ตกแต่งดีแล้ว” งดงามมีหลักมีเกณฑ์ บาลีใช้เป็น สกฤต หรือ สงฺขต หนึ่ง ในคำนำปทานุกรมพระไตรปิฎกพม่า (เล่ม ๑ หน้า ๗) กล่าวว่า ภาษาปรากฤตแบ่งออกเป็น ๗ ประเภท คือ ภาษาปรากฤตล้วนๆ เศรเสนี มาคธี อรรธมาคธี ไปศาจี จุลิกาไปศาจี และอัปกรังคะ

ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา นิยมเรียกภาษามคธว่า มาคธภาษา หรือ มาคธีกาสา ไม่มีตำราเล่มไหนเรียกว่า มาคธีกาสา เพราะเกรงว่าจะไปสับสนกับภาษามาคธีอันคล้ายคลึงกับภาษามคธ อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมบาลีรุ่นหลังพบรูปว่า มาคธี บ้าง ดังข้อความในปทูปลิตธิปกรณ์ว่า

สา มาคธี มูลภาษา

นรา ยายาทิกปปิกา

พुरुหามาโน จสสุตลาปา

สมพุทฺธา จาปี ภาสเร. (รูป. ๒/๖๐)

“ชนผู้เกิดในต้นกัป, พรหม, ชนผู้ไม่เคยฟังคำพูดของมนุษย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมกล่าวด้วยภาษาใด ภาษานั้นชื่อว่าภาษาดั้งเดิม อันเป็นภาษาของชาวมคธ”

คำว่า มาคธี ในบาทที่ ๑ แสดงความหมายว่า ภาษาของชาวมคธ โดยศัพท์อิติลึงค์ ในลักษณะนี้อาจลง อี อิตธิปัจจัยเป็นรูปว่า มาคธี หรือลง อา อิตธิปัจจัยเป็นรูปว่า มาคธา ก็ได้เช่นเดียวกัน (มคธานํ เอสา มาคธี, มาคธา) ดังนั้น คำว่า มาคธี ในคาถานี้จึงมิได้หมายถึงภาษามาคธีภาษา แต่หมายถึงภาษาของชาวมคธ และอาจจะเป็นเพราะคำว่า มาคธี นี้ทำให้ผู้

อ่านบางท่านสับสนระหว่างภาษามาคธีกับภาษามคร ท่านอาจารย์มหาวิสุทธารามจึงปรับเปลี่ยนบทที่ ๑ ของคาถานี้เป็นรูปว่า สา มาคธา มุลภาสา พบในคัมภีร์กัจจายนสูตรัตถะ (สูตร ๕๒)

นอกจากนั้น คำนำภาษาบาลีของท่านพระสุมังคละผู้แต่งพาลาวตารฎีกาใหม่ (หน้า ก-ข) ก็กล่าวถึงภาษาบาลีว่าเป็นมาคธีภาษา อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ภาษาบาลีแยกกับภาษามาคธี จึงควรเรียกว่า ภาษามคร หรือภาษาบาลี ไม่ควรเรียกว่า ภาษามาคธี

สรุปความว่า พระพุทธเจ้า พระสาวก และชนชาวอินเดียในสมัยพุทธกาล พูดภาษามครหรือภาษาบาลีเป็นภาษากลางของชนทุกท้องถิ่น จึงปรากฏพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีขึ้นเป็นอักษรต่างๆ ตามอักษรของประเทศนั้นๆ และภาษามครก็ไม่ใช่ภาษามาคธีซึ่งนับเข้าในภาษาปรากฤต ดังนั้น จึงได้ข้อสรุปว่า

๑. ความเห็นว่า พระพุทธเจ้าและชาวอินเดียในสมัยพุทธกาล ไม่ได้พูดภาษาบาลี เพราะคำว่า ปาฬิ พบในคัมภีร์อรรถกถา ไม่พบในพระไตรปิฎกนั้น ไม่ถูกต้อง เพราะชื่อเรียกเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย

๒. ความเห็นว่า พระพุทธเจ้าและชาวอินเดียในสมัยพุทธกาล ไม่ได้พูดภาษาบาลี เพราะภาษาบาลีไม่เหมือนกับภาษาในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก ไม่ถูกต้อง เพราะภาษาในสมัยพระเจ้าอโศกได้เปลี่ยนไปใช้ภาษามาคธีแทนภาษามครแล้ว

๓. ความเห็นว่า ภาษาบาลีเกิดขึ้นจากการนำภาษาต่างๆ มาประยุกต์ให้เป็นภาษากลาง ไม่ถูกต้อง เพราะภาษากลางต้องเป็นภาษาของประเทศมหาอำนาจเหมือนแคว้นมคธ และแคว้นโกศล ข้อนี้เปรียบได้กับภาษาอังกฤษของประเทศมหาอำนาจฝั่งตะวันตกนั่นเอง อีกทั้งไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นว่า ใครเป็นผู้นำภาษาต่างๆ มาประยุกต์ให้เป็นภาษาบาลีในสมัยไหน

๔. ความเห็นว่า ภาษาบาลีเป็นภาษาทางวรรณคดี ไม่ใช่ภาษาพูด ไม่ถูกต้อง เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นชาวอินเดียในสมัยพุทธกาลจะสื่อสารด้วยภาษาอะไร จะเห็นได้ว่า ผู้ที่

กล่าวว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงใช้ภาษาบาลี ก็ไม่ได้ระบุว่าทรงใช้ภาษาอะไรในการสื่อสาร และไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนในการกล่าวเช่นนั้น เพราะหลักฐานที่ชัดเจนก็คือพระไตรปิฎก ภาษาบาลีเท่านั้น อีกทั้งมีปราชญ์ตะวันตกผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีหลายท่านยอมรับว่าพระไตรปิฎกฉบับบาลีของนิกายเถรวาทเป็นคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า

พระคัมภีร์สาราภิงศ์

โครงการเตปิฎกสังวัณณนาวิจัย

๘ พ.ค. ๒๕๖๓